

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
XXIV

NeŐir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERŪNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XXIV

İstanbul - 2004

TOKTAMIŞ ADI HAKKINDA

Osman G. ÖZGÜDENLİ* - Göksel ÖZTÜRK** - Aylin KOÇ***

Tarihî, sosyal, filolojik ve etnografik tetkiklerde, şahıs adları araştırmaları (*onomastik*)'nin önemi büyüktür. Hâdiselerin çözümünde ya da daha iyi anlaşılmasında, kimi zaman tarihî, kimi zaman da kültürel katkılarda bulunabilmektedir. Tarihi geniş bir coğrafyaya yayılan farklı Türk topluluklarında kullanılan şahıs adlarının tespit edilmesi ve değerlendirilmesi, Türk kültür tarihi araştırmaları açısından büyük önem taşımaktadır¹. Şimdiye kadar tek tek, önemli çalışmalara konu olmakla birlikte², Türk tarihindeki pek çok adın tespit

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

*** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

1 Bu konuda bkz. Tuncer Gülensoy, "Türk Kişi Adlarının Dil ve Tarih Açısından Önemi", *Dil ve İnsan*, II/10, (1997), s. 9-12.

2 Türkçe adları izah ve tahlile yönelik çalışmalardan bilhassa şu tetkikleri zikretmek mümkündür: Hamit Zübeyir Koşay, "Türk Adlarına Ait Araştırmalar", *Türk Yurdu*, V, (1927), s. 120-125; A. von Le Coq, *Türkische Namen und Titel in Indien*, Garbe Festgabe 1927; László Rásonyi, "Selçuk Adının Menşesine Dair", *Bellekten*, III/10, (1939), s. 377-384; Adnan Erzi, "Osmanlı Devleti'nin Kurucusunun İsmi Meselesi", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII/1, (1942), s. 323-326; Osman Turan, "Cengiz Adı Hakkında", *Bellekten*, VI/19, (1941), s. 267-276; Osman Turan, "Terken Unvanı Hakkında. Türkân Değil Terken", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I, (1944), s. 67-73; M. Fuat Köprülü, "Türk Onomastique'i Hakkında", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, I/2, (1950), s. 221-236; Hikmet Bayur, "Sultan İletmiş'in Adı Hakkında", *Bellekten*, XIV/56, (1950), s. 567-588; Aynı müellif, "Harizşâh Alâü'd-din "Tekiş"in Adı Hakkında", *Bellekten*, XIV/56, (1950), s. 589-594; L. Bazin, "Notes sur les mots "Oguz" et "Türk", *Oriens*, VI/2, (1953), s. 315-322; Aynı müellif, "Le nom propre d'homme Qorqut; Discussion étymologique", *UJhb.*, XXXVII/3-4, (1965); K.H. Menges, "Etymological notes on some Păcănăk names", *Byzantion*, XVII, (1951), s. 256-280; László Rásonyi, "Sur quelque catégories de noms de personnes en Turc", *Acta Linguistica*, III/3-4, (1953), s. 323-350; Aynı müellif, "Les noms de nombre dans l'anthroponymie turque", *Acta Orientalia Hung.*, XII/1-3, (1961), s. 45-71; Aynı müellif, "Les noms de personnes

ve değerlendirilmesi işi, bugün için de Türkoloji ve Türk kültür tarihi araştırmalarının önünde aydınlatılmayı bekleyen büyük bir sorun olarak durmaktadır. Burada, sayısız örnekten sadece biri üzerinde durulacaktır.

Toktamış Han (1379-1397), Altın Orda devletinin önemli hükümdarlarından birisidir. Bilhassa Timur'a karşı verdiği uzun mücadele ve bu mücadele neticesinde devletin kaderini tayin eden hezimetini ile Altın Orda tarihinde önemli bir yere sahiptir³. Bu makalede, Toktamış Han'ın muhtelif metinlerde farklı şe-

impératifs chez les peuples turques", *Acta Orientalia Hung.*, XV/1-3, (1962), s. 233-243; Aynı müellif, "Türklükte Kadın Adları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1963*, (1964), s. 63-87; Aynı müellif, "Kuman Özel Adları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, III-IV, (1969), s. 71-144; Aynı müellif, "The Psychology and Categories of Name giving among the Turkish Peoples", *Hungaro-Turcica*, (1976); Aynı müellif, "Remnants of Theophoric Names in Turkic Name Giving", *Belleten*, XLVI/182, (1982), s. 291-296; J. Németh, "Noms ethniques turcs d'origine totémistique", *Studia Turcica*, ed. L. Ligeti, Budapest 1971, s. 349-359; Bahaeddin Ögel, "Caca Bey Vakfiyesindeki Bazı Unvan ve Kişi Adları Hakkında Notlar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II, (1971), s. 67-74; Aynı müellif, "Toğrul Bey'in Adı Hakkında", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, (1971), s. 201-207; [H. Nihal] Atsız, "Arslan Yabgu'nun Oğlunun Adı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, (1971), s. 183-189; O.F. Sertkaya, "İnel Kağan mı? İni İ Kağan mı?", *Atsız Armağanı*, İstanbul 1976, s. 397-419; Tuncer Gülensoy, "Cebe Adı Hakkında", *Atsız Armağanı*, İstanbul 1976, s. 257-265; Peter Zieme, "Materialien zum uigurischen Onomasticon I-II-III", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, 1977, s. 71-86; *Belleten*, 1978-1979, s. 81-94; *Belleten*, 1984, s. 267-283; N.A. Baskakov, "Oguz, Oguz-Kagan Etimolojisi Üzerine", *İ.Ü.E.F. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXIV-XXV, (1986), s. 35-41; *Ergeş Uçgun ve Yurt Koşuğları*, haz. Orhan Söylemez, İstanbul 1997, s. 14-17; Kemal Eraslan, "Oğuz-name'de Geçen Bazı İsimler Hakkında", *İ.Ü.E.F. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXVIII, (1998), s. 263-274. Türk kavim adlarıyla ilgili bkz. L. Ligeti, "Kırgız Kavim İsmi'nin Menşei", *Türkiyat Mecmuası*, I, (1925), s. 235-249; Gy. Németh, "Die Volksnamen quman und qun", *Körösi Csoma Archivum*, 3, (1940), s. 95-109; İ. Kafesoğlu, "Türkmen Adı, Manası, Mahiyeti", *Jean Deny Armağanı*, Ankara 1958, s. 121-133; J. Németh, "Volksname Karluk und seine semantisch Gruppe", *Acta Linguistica Academiae Societiarum Hungaricae*, XIX, (1969), s. 13-17; G. Clauson, "The Name Uygur", *JRAS*, 3-4, (1963); Bu konuda genel bir değerlendirme için bkz. Tuncer Gülensoy, "Türkiye'de Türk Kişi ve Yer Adları ile İlgili Bilimsel Çalışmalara Bir Bakış", *Kafalı Armağanı*, yay. S. Gömeç, Ankara 2002, s. 189-193. Şahıs adlarıyla ilgili daha genel nitelikli bir çalışma Faruk Sümer tarafından yapılmıştır: *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, I-II, İstanbul 1999.

³ Cengiz Han'ın büyük oğlu Çoci'nin neslinden Tuy-Hoca'nın oğlu olan Toktamış Han, Urus Han (1369-1379)'ın babasını katletmesinden sonra Timur'a sığınarak ondan temin ettiği yardım ile uzun bir mücadele neticesinde Altın Orda tahtını ele geçirmiştir. Ancak bir süre sonra Hârezm hâkimiyeti yüzünden Timur ile arası açılmıştır. Timur karşısında 1391 ve 1395 yıllarında uğradığı iki büyük hezimetin ardından Altın Orda tahtını kaybeden Toktamış, uzun ve neticesiz bir mücadelenin ardından muhtemelen 1405 yılı başlarında vefat etmiştir. Hayatı ve siyasi faaliyetleri için bkz. Bertold Spuler, *Die*

killerde kaydedilen adı, bu adın etimolojisi ve eski Türk ad verme gelenekleriyle ilgisi üzerinde durulacaktır.

Toktamış adı bizzat devrin resmî vesikalarında şu şekilde geçmektedir: Toktamış tarafından 1393 yılında Lehistan-Litvanya hükümdarı Yagayla'ya gönderilen Uygur harfleriyle yazılmış yarlığın ilk satırında *Tüqtāmīş* (Twqd'mys),⁴ Toktamış Han tarafından Bik Hâcî'ye verilen 24 Zi'l-ka'de 782/19 Şubat 1381 tarihli yarlığda *Tüqtāmīş* (توقتامیش)⁵ ve Kazan Hanlığı'nın kurucusu Uluğ Muhammed Han'ın II. Murad'a gönderdiği Arap harfleriyle yazılmış 27 Cemâzû'l-evvel 831/14 Mart 1428 tarihli yarlığın 6. satırında da *Tüqtāmīş* (توقتامیش) şeklinde yazılmıştır.⁶ Toktamış Han'ın sikkelerinde de bu ad *Tüqtāmīş* (توقتامیش) veya *Tüqtamış* (توقتمش) olarak iki ayrı şekilde kaydedilmiştir.⁷

Goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223-1502, Leipzig 1943, s. 121-136; A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, Türkçe terc. Hasan Eren, Ankara 1976, s. 210-264; Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi*, İstanbul 1972, s. 138-140; Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s. 101-111; M. Veysel, Zortul, *Timur'un Altınordu Seferi*, İ.Ü S.B.E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 12-70; Mustafa Kafalı, "Toktamış", *İA*, XII/1, s. 412-420; D. DeWeese, "Toktamish", *Et*, X, s. 560-563.

- 4 Bu yarlığın metni ilk kez Michail Andreeviç Obolenskiy tarafından 1850 yılında Kazan'da yayınlanmıştır: *Yarlık chana Zolotoy Ordı Tochtamişa k pol'skomu Korolju Yagaylu (1892-1893 goda)*, Kazan 1850. Daha sonraki yayınları için bkz. A.N. Kurat, *Kazan Hanlığını Kuran Uluğ Muhammed Hanın Yarlığı*, İstanbul 1937, s. 32; A. İbatov, *XIV. Gasırdagı Xandar Jarlıglarıñ Tili*, Almatı 1990, s. 26-27; A. Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslâp İncelemesi*, Ankara 1996, s. 105-106, 251-252.
- 5 Bu yarlığın yayınları için bkz. I.N. Berezin, *Tarchannie yarlıki Tochtamişa, Timur-Kutluka i Saadet-Giraya*, Kazan 1851; W. Radloff, "Yarlıki Toktamışa i Timur-Kutluga", *Zapiski Vost. Otd. Imp. Russk. Archeol. Obşç.*, III, (1889), s. 1-40; A. İbatov, *XIV. Gasırdagı Xandar Jarlıglarıñ Tili*, s. 12-14; 144-145; A. Melek Özyetgin, "Altın Ordu Hanı Toktamış'ın Bik Hâcî Adlı Kişiye Verdiği 1381 Tarihli Tarhanlık Yarlığı", *Türkoloji Dergisi*, XIII/1, (2000), s. 172.
- 6 A.N. Kurat, *Kazan Hanlığını Kuran Uluğ Muhammed Hanın Yarlığı*, s. 6 n. 6; Aynı müellif, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940, s. 9-11; Aynı müellif, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi*, s. 350-351; A. Melek Özyetgin, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslâp İncelemesi*, s. 108, 256.
- 7 "Es-Sultānu'l-'ādil" veya "es-Sultānu'l-a'zam". Bkz. Nurettin Agat, *Altınordu (Cuçi Oğulları) Paraları Kataloğu 1250-1502*, İstanbul 1976, s. 94-103; Stephen Album,

Toktamış adının devrin tarihçilerine yansımalarına gelince; bu ad tarihî kaynaklarda uzun vokallere yer verilmeksizin *Toqtamış* (تقتمش),⁸ /t/ ile /q/ arasına /v/ harfi ilâve edilerek *Tūqtamış* (توقتمش),⁹ aynı yazılışa sadık kalınarak /m/ ile /ş/ arasına /i/ ilâve edilerek *Tūqtamış* (توقتمیش),¹⁰ /t/ ile /m/ arasına /ā/ eklenerek *Tūqtāmīş* (توقتامیش),¹¹ bazı müellifler tarafından ise /q/ yerine /gh/ veya /h/ tercih edilmek suretiyle *Toghtamış* (تغتمش),¹² *Tūghamış* (توغتمش),¹³ ya da *Tūhtamış* (توختمش),¹⁴ - *Tohtamış* (تختمش),¹⁵ olarak farklı şekillerde kaydedilmiştir. Görüldüğü üzere, adın yazılışı müelliflere göre değiştiği gibi, bazen bir eser içerisinde iki farklı şekli kullanan müellifler de vardır.¹⁶ Bütün bu farklı şekiller daha XIV ve XV. yüzyıllarda dahi Toktamış adı

Sylloge of Islamic Coins in the Ashmolean, IX, Iran After the Mongol Invasion, Oxford 2001, s. 37, 70.

- 8 Hâfiz-i Ebrû, *Zubdetu't-tevârih*, neşr. Kemâl Hâc Seyyid Cevâdî, Tahrân 1378/1999, I, s. 530, 533; II, s. 651, 670, 691, 693, 700 vd.; 'Abdu'r-Rezzâk es-Semerkindî, *Matla'u's-sa'deyn*, Süleymaniye Ktb., Esat Efendi, nr. 2125, vr. 354a vd.; Devletşâh Semerkandî, *Tezkiretu's-şu'arâ'*, neşr. Muhammed Ramazânî, 1366/1987, s. 231, 245; Yahyâ b. 'Abdu'l-Latif Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, Tahrân 1363/1984, s. 306; Kâdı Ahmed Gaffârî, *Târih-i Nigâristân*, neşr. Murtazâ Muderris Gilânî, Tahrân 1404hk, s. 308-312.
- 9 Şerefu'd-dîn 'Alî Yezdî, *Zafer-nâme*, neşr. A. Urunbayev, Taşkent 1972, s. 334-335, 338, 340-342, 385-389, 415-416 vd.; Devletşâh Semerkandî, *Tezkiretu's-şu'arâ'*, s. 243; H'ândemîr, *Habîbu's-siyer*, yay. Muhammed Debîr Siyâkî, III, Tahrân 1362/1983, s. 440, 441, 462-463 vd.; Müneccimbaşı, *Câmi'u'd-duvel*, Süleymaniye Ktb., Esat Efendi, nr. 2103, vr. 418a; İbrâhîm b. 'Alî Kefevî, *Tevârih-i Tâtâr Hân ve Dâğıstân ve Moskov ve Deşt-i Kıpçâk*, İsmail Otâr Kütüphanesi, (fotoğraf), s. 64-65.
- 10 Ebû'l-Gâzî Bahâdûr Han, *Şecere-yi Türk*, (*Histoire des Mongols et des Tatares*), neşr. Le Baron Desmaisons, (I.G. vol. 225, ed. Fuat Sezgin), I, Frankfurt 1994, s. 162-163, 178; Nizâmu'd-dîn Şâmî, *Zafer-nâme*, neşr. Felix Tauer, Tahrân 1363/1984, s. 13, 74-78, 97, 101-102, 106 vd.; Türkçe tercümesinde "*Toktamış*" şeklinde verilmiştir (*Zafername*, Türkçe terc. Necati Lugal, Ankara 1949, s. 142, 143, 146, 147, 148 vd.).
- 11 Mu'înu'd-dîn Natanzî, *Muntehabu't-tevârih-i Mu'îni* (*Anonim-i İskender*), neşr. Jean Aubin, Tahrân 1336/1957, s. 87, 93-98, 100, 168, 334, 336, 340-346vd.
- 12 Zeynu'd-dîn b. Hamdullâh Mustevfî-yi Kazvîni, *Zeyl-i Târih-i guzîde*, neşr. İrec Afşâr, Tahrân 1372/1993, s. 118; Ca'ferî, *Târih-i Ca'ferî*, Kitâbhâne-yi Mînovî, (Tahrân), 'Aks nr. 108, vr. 266a, 267a.
- 13 Zeynu'd-dîn b. Hamdullâh Mustevfî-yi Kazvîni, *Zeyl-i Târih-i guzîde*, s. 116, 117, 123; Mîrh'ând, *Ravzatu's-safâ*, VI, Tahrân 1339/1960, s. 103-107, 167, 196vd.
- 14 Ötemiş Hâcî, *Çingiz-nâme*, neşr. V.P. Yudin, Yu. G. Baranov, V.X. Abuseytova, Alma-Ata 1992, (faksimile) s. 38b, 55b.
- 15 Ötemiş Hâcî, *Çingiz-nâme*, s. 54b, 55b.

için, vesika ve kaynaklarda tek bir yazım şeklinin geçerli olmadığını ortaya koymaktadır.¹⁷ Çağdaş seyyah Clavijo tarafından *Totamix*, *Tortamix* şeklinde kaydedilen¹⁸ bu ad, eski Rus kaynaklarına *Toktamış*,¹⁹ edebî kaynaklara ise *Tuqtamış*²⁰ veya *Tühtâmîş*²¹ şeklinde yansımıştır.

Toktamış adı kaynaklarda olduğu kadar, araştırmacılar arasında da farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu kullanışlar arasında *Tohtamyş*,²² *Tohtamış*,²³ *Tuktamış*²⁴ ve *Toktamış*²⁵ en çok kabul gören şekillerdir.

Toktamış adının kaynaklardaki farklı yazım şekillerini tespit ettikten sonra, şimdi etimolojisiyle ilgili konulara geçebiliriz. *Toktamış* adının 'durmak' mânâsına gelen Türkçe *tokta-* fiiliyle ilgili olduğu açıktır²⁶. Bununla birlikte,

-
- 16 Bkz. Devletşâh Semerkandî, *Tezkiretu's-şu'arâ'*, s. 231, 245 (*Toqtamış*); s. 243 (*Tuqtamış*); Zeynu'd-dîn b. Hamdullâh Mustevfi-yi Kazvînî, *Zeyl-i Târih-i guzide*, s. 116, 117 (*Tühtamış*), 123; s. 118 (*Toghtamış*); Ötemiş Hâcî, *Çingiz-nâme*, s. 38b, 55b (*Tühtamış*); s. 54, 55b (*Tohtamış*).
- 17 Esasen bu durum Ortaçağ İslam kaynaklarında kaydedilen Türkçe ve Moğolca ad ve unvanlar için karakteristik bir özelliktir. Türkçe-Moğolca ad ve unvanların, kaynakların farklı nüshalarının yanısıra, bazen bir nüsha içerisinde dahi birkaç farklı yazım tarzı ile karşımıza çıkması, tarihçi ve dilbilimcilerin bu sahada yapacağı müşterek çalışmalara kadar, Ortaçağ Türk tarihi ve Mongolistik araştırmalarının önünde ciddi bir sorun olarak kalacaktır (bkz. Osman G. Özkuzugüdenli, *Gâzân Hân ve Reformları (694/1295-703/1304)*, M.Ü.S.B.E. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. VIII).
- 18 Clavijo, *Embassy to Tamerlane 1403-1406*, İng. terc. Guy Le Strange, (The Islamic World in Foreign Travel Accounts, ed. F. Sezgin), Frankfurt 1994, s. 374.
- 19 A.N. Kurat, *Kazan Hanlığını Kuran Uluğ Muhammet Hanın Yarlığı*, s. 27.
- 20 Bkz. Göksel Öztürk, *Edige Batır Destanı'nın Başkurt Versiyonu. İnceleme-Metin-Transkripsiyonlu Metin-Dizin*, İstanbul 2001, s. 299.
- 21 "*Tühtâmîş*" (bkz. *Kadı Burhanettin Divanı*, I, Tıpkıbasım, İstanbul 1944, s. 586); "*Tohtamış*" (bkz. *Kadı Burhaneddin Divanı*, haz. Muharrem Ergin, İstanbul 1980, s. 522 nr. 1340; Ali Alparslan, *Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler*, Ankara 2000, s. 298).
- 22 B. Spuler, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223-1502*, s. 121-136.
- 23 S.M. Solovyov, *Istoria Rossiyi (1054-1462)*, II, Moskova 2001, s. 494-495; G. Vernadsky, *Mongoli i Rusy*, Moskova, 2001, s. 268-283; L.N. Gumilöv, *Drevnyaya Russy i Velikaya Stepy*, St. Petersburg 2001, s. 552-574.
- 24 Ravil Fahretdinov, *Kıçke Ezan*, Kazan 1997, s. 201-220; N.M. Şeldi, *Bulgaro-Tatarskiye Moneti XIII-XV. Vekov*, Kazan 2002, s. 94-102.
- 25 Rizâeddîn Fahreddîn, *Hanı Zolotoy Ordı*, Kazan 1996, s. 105-109.
- 26 "*Toktamış*" adının "*tokta-*" ile ilişkisi daha XIX. yüzyılın ortalarından itibaren M.A. Obolenskiy, I.N. Berezin ve H.Á. Vámbéry gibi araştırmacılar tarafından kabul

tokta- fiilinin, Türkiye Türkçesinde sabit hâlde bulunmayı ifade eden *tur-* (durmak) fiilinden, ancak 'hareket hâlinde atalet hâline geçmek'²⁷ hususiyeti ile ayırt edilebildiğini gözönünde bulundurmak gerekir. *Tokta-* fiili bugün küçük ses ve anlam değişimleriyle de olsa, Yakutça²⁸, Tuvaca²⁹, Hakasça³⁰, Altayca³¹, Şorca³², Teleütçe³³, Kırgızca³⁴, Kazakça³⁵, Özbekçe³⁶, Karakal-

edilmiştir (*tohtamaq*= stehen, *tohtamyş*= der Standhafte. Bkz. B. Spuler, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223-1502*, s. 243; H.Á. Vámbéry, *Cagataische Sprachstudien*, Leipzig 1867, s. 260). Wilhelm Radloff da, *tohtamyş* kelimesini, *tokta-* + *-miş* (geçmiş zaman partisibi) şeklinde açıklamıştır (bkz. *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, III, 's-Gravenhage 1960, s. 1153-1154)

- 27 Kelimenin Kırım Türkçesinde bu önemli mânâ hususiyetine dikkatimizi çeken İsmail Otar Bey'e teşekkürlerimizi arz ediyoruz.
- 28 "*Tohtoo-*": Durmak, duraklamak (P.A. Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, Moskova 1972, s. 393).
- 29 "*Doktaar*": durmak (bkz. A.A. Palmbah, *Russko-Tuvinskiy Slovar*, Moskova 1953, s. 362).
- 30 "*Tohta-*" [tohturga]: Durmak, son verilmek, gecikmek, oyalanmak (bkz. N.A. Baskakov, *Hakassko-Russkiy Slovar*, Moskova 1953, s. 234).
- 31 "*Tokto-*": Durmak, alikonulmak; "*toktodun-*": durdurulmak; "*tokton-*": durmak, kalmak; kendine hâkim olmak; "*toktôt-*": durdurmak, yaralamak, kesmek; "*toktodu*": durak; sükûnet; "*tokuna-*": (Moğ.) sâkinleştirmek (bkz. Emine Gürsoy Naskali-Muvaffak Duranlı, *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara 1999, s. 179-185).
- 32 "*Tokta-*": Durmak, duraklamak; "*toktabaan*": durmadan, duraklamadan, ara vermeden; "*toktadin-*": durmak, duraklamak, dayanmak, kendini tutmak; "*toktat-*": durdurmak, yolunu kestirmek (bkz. Nadejda N. Kurpeşko Tannağaşeva-Şükrü Halûk Akalın, *Şor Sözlüğü*, Adana 1995, s. 115).
- 33 "*Tokto-*": Durmak; son vermek, sona erdirmek (bkz. L.T. Ryumina-Şirkaşeva - N.A. Kuçigaşeva, *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, Türkçe terc. Ş.H. Akalın-C. Turgunbayev, Ankara 2000, s. 115).
- 34 "*Tokto-*": Durmak, kesilmek, dinmek, duraklamak; "*toktol-*": durmak, akıllanmak; "*toktoluş-*": hep beraber durmak; "*toktoo*": durma; mutedil tabiatlı, mütevazî, ciddî, makul, akli başında; rahat rahat, acele etmeksizin; "*toktot*": duraklama; "*toktot-*": durdurmak; "*toktotal-*": durdurulmak (bkz. K.K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy Slovar*, Moskova 1965, s. 743; Türkçe terc. Abdullah Battal, *Kırgız Sözlüğü*, II, Ankara 1988², s. 743-744).
- 35 "*Tokta-*": Durmak, belirli bir işi sonuçlandırmak (bkz. Telgoja Januzakov, *Kazak Tilinin Sözdigiü*, Almatı 1999, s. 639).
- 36 "*Tohta-*": Devam etmemek, sürmemek; eylemi bırakmak, vazgeçmek; duraklamak, konaklamak; muhafaza edilmek; karar vermek, karara gelmek; ısrar etmek; sabretmek (bkz. *Özbek Tilining İzahli Lugati*, (Özbekistan SSR Fenler Akademiyası), red. Z.M. Ma'rufov, II, Moskova 1981, s. 225-256).

pakça³⁷, Başkurtça³⁸, Tatarca³⁹, Kumukça⁴⁰, Karaçay-Malkarca⁴¹, Türkmen-
ce⁴² ve Azerice⁴³ gibi pek çok Türk lehçe ve ağzında yaygın olarak kullanı-
lmaktadır. *Tokta-* fiilinin, bugün İstanbul Türkçesinde olmasa da, bazı Anadolu
ağzlarında bulunduğu anlaşılmakta⁴⁴ ve yine, bazı eski Osmanlıca metinlerde
de karşımıza çıkmaktadır⁴⁵.

Kelimenin Türkçedeki bilinen en eski kullanım şekli, XIV. yüzyılın
öncesine ait bazı Uygurca⁴⁶ vesikalar ile, daha sonraki yüzyıllarda kaleme

- 37 "Turıw": durmak; "turıp qalıw": durmak; "toqtaw": durmak; "toqtalıw": durmak (bkz. N.A. Baskakov, *Russko-Karakalpakskiy Slovar, Rusşa-Karakalpakşa Sözlük*, Moskova 1967, s. 590).
- 38 "Tuqtaw": İleriye yönelen hareketi durdurmak; tükenmek; konmak (bkz. *Başgort Teleneng Hüzlege*, (Russiya Fenler Akad.), II, Moskova 1993, s. 406).
- 39 "Tokta-": Durmak, duraklamak, son vermek; nihayet vermek; durakalmak (bkz. *Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskih Narçıy*, yay. Lazar Budagov, I, St. Petersburg 1868, s. 749-750; Ş.A. Asanov-A.N. Garkovets-S.M. Useinov, *Kırım Tatarca-Rusça Lugat*, Kiev 1988, s. 128; Tamurbek Dawletschin-Irma Dawletschin-Semih Tezcan, *Tatarisch-Deutsches Wörterbuch*, Wiesbaden 1989, s. 246); "tuktaw": durmak, durdurulmak, kalmak; "tuktalış": durak (bkz. F. Ganiev-R. Ähmätyanov-H. Açıköz, *Tatarca-Türkçe Sözlük*, Kazan-Moskova 1997, s. 327); "tukta-": durmak; "tuktaw": durma, "tohtat-": durdurmak; "toktat-": durulmak (bkz. Altay Kerim-Leyla Kerim, *Tatarca-Türkçe-Romence Sözlük*, Kriterion 1996, s. 420).
- 40 "Toqta-": durmak; beklemek; durdurmak, kermek (bkz. Z.Z. Bammatov, *Kumuksko-Russkiy Slovar*, Moskova 1969, s. 318).
- 41 "Tohtarga": Durdurmak, çevirmek, yolunu kesmek; ayakta durmak; susmak, sesini kesmek; kesmek, ara vermek; yerleşmek; tutunmak, dayanmak (bkz. E.R. Tenişev-H.İ. Süyünçev, *Karaçayev-Balkarsko-Russkiy Slovar*, Moskova 1989, s. 647); "Tohta-": Durmak, dinlenmek, kesilmek (bkz. Ufuk Tavkul, *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2000, s. 402).
- 42 "Togta-" Duraklamak, duralamak, durmak (bkz. N.A. Baskakov-B.A. Karriev-M. Ya. Hamzaev, *Turkmensko-Russkiy Slovar*, Moskova 1968, s. 637).
- 43 "Tohta-": Tahammül etmek, sabır göstermek, sâkinleşmek, sâkin olınak, kendine hâkim olmak, durmak, kesilmek; bir yere gelip ulaşmak, varmak, varıp durmak (bkz. Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, II, İstanbul 1994, s. 1142).
- 44 "Tohdamağ": Kendine gelmek, sükûnet bulma (Terakeme-Karapapağ uruğu ağzı) (bkz. Ahmet Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar. Kars, Erzurum, Çoruh, İlbaylıklar Ağzları*, Ankara 1995, s. 281).
- 45 "Tohta-": Sebât etmek, durmak, pâyidâr olmak (bkz. *Tarama Sözlüğü*, V, (O-T), Ankara 1996, s. 3813).
- 46 "Toktamış" adı bazı Uygurca vesikalarda şahıs adı olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1968, s. 244; V.M. Nadelyaev-D.M. Nasilov-E.R. Tanışev-A.M. Şerbak, *Drevnetürkskiy slovar*,

alınan Çağatayca⁴⁷ eserlerdir. Bunca geniş bir coğrafyada ve farklı lehçelerde kullanılıyor olmakla birlikte, XIV. yüzyıldan önceki Türkçe metinlerde rastlayamadığımız⁴⁸ bu fiilin mazisi ve yayılma şekli şimdilik karanlıktır⁴⁹.

Belki de daha eski bir örnek bulunamamasından olsa gerek, Türkçe *tokta-* fiili, Moğolca⁵⁰ *toqtamış* kelimesine bağlanmıştır⁵¹. Oysa, kelimenin Moğolcadaki kullanım şeklinin Türkçeden daha eski olduğunu gösteren herhangi bir delil yoktur. Kanaatimize göre, Türkçede 'durmak', 'harekete son vermek'

Leningrad 1969, s. 577). Bununla birlikte, Uygur vesikalarını tarihlendirmedeki problemlerden dolayı, bu vesikaların tarihini tam olarak tespit edebilmek pek mümkün değildir.

- 47 Şeyh Süleymân Efendi "*tüqtâmâq*" kelimesinin karşılığını 'saklamak, beklemek, alakomak' şeklinde vermektedir (bkz. *Lugat-i Çağatay ve Türkî-yi 'Osmânî*, İstanbul 1298, s. 122). Krş. H. Vámbéry, "*Tühtâmâq*": stehen, bleiben, aufhören, inne halten, still halten, "*Tühtâmîş*" (Tochtamiş): Eigennamen (bkz. *Cagataische Sprachstudien*, Leipzig 1867, s. 260). *Abuşka Lugatı*'nda ise "*tohtadı*", "istihkâm buldu, sâkin oldu ve oturdu"; "*tohtata*" ise "sâkin ve ber karar eyleyüb" şeklinde tarif edilmiştir (bkz. *Abuşka Lûgatı ve Çağatay Sözlüğü*, haz. Besim Atalay, Ankara 1970, s. 197, 210).
- 48 Göktürk kitabeleri, *Dîvânu Lugatı't-Türk, Kutadgu Bilig ve İbn Muhennâ Lugatı* gibi eski metinlerde "*tokta-*" fiiline rastlayamamaktayız. Bundan dolayı "*tokta-*" G. Clauson tarafından *EDP*'ye alınmamıştır.
- 49 Kelimenin en eski kullanım şekillerinden birisi, Cengiz Han ile mücadele eden Merkit reisi *Tohto'a (Togtoga)*'nın adında görülmektedir (bkz. *Moğollar'ın Gizli Tarihi*, I, Türkçe terc. Ahmet Temir, Ankara 1986, s. 267, 276; Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'u't-tevârih*, neşr. Muhammed Rüşen-Mustafa Müsevî, I, Tahrân 1373/1994, s. 95-97; Ch'i T'ang, *Moğol Sülalesi Devrinde Türk ve İslâm Dünyası ile Temasda Bulunan Şahsiyetler*, İstanbul 1970, s. 206-210; B.Y. Vladimirtsov, *Cengiz Han*, Türkçe terc. H.A. Ediz, İstanbul 1950, s. 51).
- 50 "*Togta-/toqtax/toqtu-*": Durmak, dinlenmek, hareketsiz olmak, yerleştirmek, sâbit hâle getirmek, stabil hâle getirmek, bir şeye bağımlı olmak, bir karara veya anlaşmaya varmak, bir şeyle ilişkili hâle gelmek, sağlam durmak, karar vermek (bkz. F.D. Lessing, *Mongolian-English Dictionary*, Berkeley-Los Angeles 1960, s. 815).
- 51 G. Doerfer, Türkçe "*toqta-toxta-*" fiilini Moğolca "*toqtamış*" (Ruhe im Staate, Stabilität= devlette sükûnet, durgunluk, istikrar) ö westmittelmongolisch (Orta-batı Moğolca): "*toqta-*": (fest stehen, anhalten, stabil sein= iyice sabit olmak, durmak, stop etmek, sağlam ve dayanıklı olmak) fiiline bağlamaktadır (bkz. *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden 1963, I, s. 272 nr. 141). Bu kelime *Moğollar'ın Gizli Tarihi*'nde "*tohtahu*" (sicher sein, fest bleiben) şeklinde geçmektedir (bkz. Erich Haenisch, *Wörterbuch zu Manghol un Niuca Toca'an (Yüan-Ch'ao Pi-Shi)*. *Geheime Geschichte der Mongolen*, Wiesbaden 1962, s. 150. Krş. *Moğollar'ın Gizli Tarihi*, I, Türkçe terc. Ahmet Temir, Ankara 1986, s. 267a (*Tohto'a [Togtoga]*). *Senglahı*'ta *tokta-/tohta-* şeklinde geçen bu fiil, nâşir tarafından Moğolca olarak izah edilmiştir (Sir Gerard Clauson, *Sanglax. Persian Guide to Turkish Language by Muhammed Mahdi Xân*, GMS, NS., XX, London 1960, s. 51, 96).

mânâsını ifade eden *tur*-⁵² ve *tokta*- fiilleri, eski Türkçe müşterek bir arkaik fiil kökünden neşet etmiş olmalıdır. Bizce 'durmak', 'harekete son vermek' eylemi için çıkış noktası olacak böyle bir fiil, 'seddetmek, kapatmak, tıkmak, tutmak' mânâlarına geldiği bilinen⁵³ *tu*- fiilinden başkası olamaz: Buna göre; *tur*- fiilini "-r-" fiilden fiil yapım eki⁵⁴ (*tu-r-*) ile, *tukta*- fiilini ise, "-k" fiilden isim yapım eki⁵⁵ ve bu isim (**tuk*)'den "-ta-" isimden fiil yapım eki⁵⁶ ile (*tu-k-ta-*) izah etmek mümkündür⁵⁷. Bu durumda eski Türkçede 'durduran, engel olan'

- 52 "Tur-": Durmak, çıkmak, yükselmek, ayağa kalkmak, ayakta durmak (bkz. Kaşgarlı Mahmûd, *Divanü Lûgât-it-Türk*, Türkçe terc. Besim Atalay, IV, Ankara 1986 [= DLT], s. 653; A. von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Türkçe terc. Mehmet Akalın, Ankara 1988 [= ETG], s. 302; H.N. Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara 1987 [= ETY], s. 870).
- 53 Kaşgarlı Mahmûd, *DLT*, IV, s. 648. A. von Gabain'e göre *tu-* (-o-?). Bkz. *ETG*, s. 302. Krş. H.N. Orkun, *ETY*, s. 869.
- 54 "-r-" fiilden fiil yapım eki çok kere basitinin (*simpex*) mânâsını vermiştir (bkz. A. von Gabain, *ETG*, s. 60).
- 55 "-k" fiilden isim yapım eki *bar-* Æ *bark*, *to(l)-* Æ *tok* örneklerinde olduğu gibi eski Türkçede bazen edilgenlik yapmış, bazen yapılan işin sonucunu bildirmiş, çoğu kez de sıfat olarak kullanılmıştır (bkz. A. von Gabain, *ETG*, s. 54).
- 56 "-ta-" (*-ta-l-tä-*, *-da-l-dä-*) isimden fiil yapım eki *alta-* ('aldatmak', *al*: hile), *istä-* ('aramak, istemek', *iz*: iz), *üntä-* ('çağırarak, seslenmek', *ün*: ses) örneklerinde olduğu gibi eski Türkçede daha çok taban ismini vasıta hâline getirmiştir (bkz. A. von Gabain, *ETG*, s. 50; J. Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, Türkçe terc. Günay Karaağaç, İstanbul 1988, s. 44. Daha başka örnekler için bkz. *DLT*, I, s. 272; III, s. 275, 302). Aynı isimden fiil yapım eki *-ta-/te-* veya *-tu-/tü-* şekli ve "ismin bildirdiği fonksiyonun elde edildiğini ifade etme" fonksiyonu ile Moğolcada da mevcuttur (*gemte-*: 'zarar görmek' (*gem*: zarar); *kirte-*; 'kirlenmek' (*kir*: kir); *oyiratu-*: 'yaklaşmak' (*oyir-a*: yakın). Bkz. Nicholas Poppe, *Moğol Yazı Dilinin Grameri*, Türkçe terc. Günay Karaağaç, İzmir 1992, s. 85).
- 57 Kanaatimize göre, temel felsefesinde 'bir harekete engel olmak', 'sâkin ve hareketsiz hâle gelmek' bulunan ve 'seddetmek, kapatmak, engel olmak' mânâlarına gelen *tu*- fiili, sadece *tur*- ve *tokta*- fiillerinin değil, çok muhtemelen, 'çarpmak, vurmak, vurup durmak', mânâlarına gelen *tokı-* (*DLT*, III, s. 268. Keza, *tokış-*: çarpışmak; *tokın-*: çarpmak; *tokı-*: döğülme, bkz. *DLT*, II, s. 103, 129, 147), 'tutmak, yakalamak, takdim etmek, saklamak, idare etmek' mânâlarına gelen *tut-* (*ETG*, s. 302; *ETY*, s. 870), 'kapatmak, kapatılmış olmak' mânâlarına gelen *tul-* (*ETG*, s. 302; *DLT*, IV, s. 650), 'dolmak, doldurmak' mânâlarına gelen *tol-* (*ETG*, s. 301), 'yığmak, toplamak' mânâlarına gelen *top-* (*ETG*, s. 301; *ETY*, s. 868), 'kapanmak, tıkanmak' mânâlarına gelen *tun-* (*DLT*, IV, s. 652) ve 'suyun gediğini, yarığını kapatmak' mânâlarına gelen *tuğla-* (*DLT*, IV, s. 648) fiillerinin de neşet noktası olmuştur. Bu fiillerin tamamının temel felsefesinde yer alan sâkin ve hareketsiz hâle gelme veya getirilme durumları dikkat çekicidir. Yine, Necmettin Hacıeminoğlu da şu fiilleri 'tutmak, tıkmak, kapatmak' mânâlarını ifade eden *tu*- fiili ile ilgili görmektedir: *tur-*: durmak, çıkmak; *tuş-*: koşmak, rastlamak; *tut-*: tutmak, yakalamak; *tuy-*: duymak, idrak etmek; *tuz-*: tutmak, yakalamak (bkz. *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Ankara 1991, s. 28).

mânâlarında bir **tuk* kelimesinin varlığı ortaya çıkmaktadır ki, *tokta-* fiilinin, 'harekete son vermek, harekete engel olmak, hareket hâline atalet hâline geçmek' mânâları bu yapıya tamamen uygundur. Bununla birlikte, bu fiilin mazisi ve yayılma şekli tamamen müstakil bir araştırmaya muhtaçtır.

Türkçede fiil köküne *-mış/-miş* partisip ekinin ilâvesi ile ad yapma geleneği oldukça yaygındır⁵⁸. Toktamış adının yanısıra, aynı kaideye göre elde edilen *Turmuş*, *Satılmış*, *Sülemiş*, *Suyurgatmış*, *İl-etmiş*, *İl-tüzmüş*, *Bayitmiş*, *Er-dogmuş*, *Kutalmış*, *Öğdülmiş* ve *Odgurmuş* gibi şahıs adları bu tarzın en yaygın olanlarıdır.

Toktamış kelimesindeki ses değişikliklerine gelince; esasen, baştaki veya ilk hecedeki *lol*, *löl'*ler zamanla *lu*, *lül'*ye dönüşmüşlerdir. Bu durum, Türkçede eski ile yeni devirler arasında olduğu gibi, lehçe ve ağızlar arasında da görülen bir değişikliktir (*odun- > oyan- > uyan-*; *yokaru > yukarı*). Kuzey lehçelerinde ilk hecedeki hemen hemen bütün *lol*, *löl'*lerin *lu*, *lül'*ye çevrildiği görülmektedir (*sor- > sur-*; *gör- > kür-*). Batı Türkçesinde ise, esas itibariyle değişiklik az olmuş, *lol* ve *löl'*ler muhafaza edilmiştir⁵⁹.

A.N. Kurat bu hususta, ismin *Tohtamış* şeklinde yazılmasının doğru olmadığını işaret ederek, ya *Toktamış* ya da *Tuktamış* şeklinde yazılması gerektiğini bildirir⁶⁰. Araştırmacı adın içerisinde *tl'*den sonra gelen harfin *lol* yahut *lu* olması meselesi hakkında ise: "O zamanda birinci 'o'nun 'u'ya münkalip olup olmamasına bağlıdır. 'O'nun henüz 'u' olmadığı, Rus vekayinâmelerinde bu hanın adı '*Tochtamys*' gibi yazılmasından görünüyorsa da, elde diğer delillerin bulunmadığından bu meseleyi açık bırakıyoruz" demektedir⁶¹.

Toktamış adının eski Türk ad verme gelenekleriyle ilgisine gelince; Türk isim verme gelenekleri ile ilgili ilk ciddi çalışma László Rásonyi tarafından yapılmıştır⁶². Araştırmacı farklı Türk kabilelerine ait pek çok ismi tespit ederek,

58 Bkz. Mecdud Mansuroğlu, "Türkçede -mış ekinin fonksiyonları", 60. *Doğum Yılı münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 345-350.

59 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1988, s. 78-79.

60 A.N. Kurat, *Kazan Hanlığını Kuran Uluğ Muhammet Hanın Yarlığı*, s. 27; Aynı müellif, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait Yarlık ve Bitikler*, s. 11.

61 A.N. Kurat, *Kazan Hanlığını Kuran Uluğ Muhammet Hanın Yarlığı*, s. 27.

62 Bkz. araştırmacının yukarıda n. 2'de zikredilen çalışmaları.

yedi ana başlık hâlinde tahlil ve tasnif etmiştir⁶³. Toktamış (ve aynı kökten neşet eden *Tokta-Toktay-Tohtakaya-Toktabay-Toktogul-Toktabike*⁶⁴) adını, Rásonyi tarafından tespit edilen ana başlıklardan ikincisini teşkil eden "amaçlı adlar, ruhlara verilen işaretler" içerisinde, "yeni doğan çocuğun diri kalması için", "ana babanın kendileri için dilekleri" tasnifi içerisinde (II.A.1) yerleştirmek mümkündür. Anlaşıldığına göre, anne-baba, daha önceki çocuklarının ölümünden etkilenerek, yeni doğan çocuklarının yaşamalarını sağlamak için, onlara *Turdi* (= durdu), *Toktamış* (= durmuş) ve *Tokta* (= dur, dursun) isimlerini vermekte idi⁶⁵. Yine, Türk kavimlerinde çocuğun yaşamasını sağlamak amacıyla, çocuğa; *Yaşar*, *Turmuş*, *Durmuş*, *Tursun*, *Duran* ve *Durdu* gibi adların verildiği bilinmektedir⁶⁶. Bu isim verme geleneklerinin tabii bir neticesi olarak da, *tokta-* (= durmak) fiilinden *Tokta* (*Tohta*) ve *Toktamış*⁶⁷ ve yine *tur-* (= durmak) fiilinden *Turmuş* (*Durmuş*), *Tursun* (*Dursun*), *Durdu* ve *Duran*⁶⁸ gibi şahıs adları Türk kültürünün yaşatıldığı farklı coğrafyalarda çok yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁹.

63 Bkz. L. Rásonyi, "Türklükte Kadın Adları", s. 74-75.

64 Çok geniş bir coğrafyada karşımıza çıkan bu isimlere *Toktay* şeklinde Altın Orda, Çağatay Hanlığı ve Memlûk devletlerinde de rastlanmaktadır (bkz. Mu'înu'd-dîn Natanzî, *Muntehabu't-tevârih-i Mu'înî* (Anonim-i İskender), s. 68, 75-77, 81; Şerefu'd-dîn 'Alî Yezdî, *Zafer-nâme*, s. 335-336; B. Spuler, *Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223-1502*, s. 72; W. De Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, I, Türkçe terc. İ.H. İzmirli, İstanbul 1941, s. 179, 190, 193, 200, 260, 274, 340vd.; Ercan Alkaya, "Tatar Türklerinin Kullandığı Türkçe Kişi Adları Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XI/1, (2001), s. 121; F. Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, I, s. 395).

65 "Wenn Eltern Kinder durch den Tod verloren haben, so wird das überbleibende Kind oft mit dem Beinamen *Turdi* 'ist geblieben' oder *Tohtamış* 'der geblieben ist', oder *Tohta* 'Bleibe' belegt und zwar Mädchen wie Knaben" (bkz. A. von Le Coq'dan naklen L. Rásonyi, "Türklükte Kadın Adları", s. 71).

66 L. Rásonyi, "Türklükte Kadın Adları", s. 72.

67 Nizâmu'd-dîn Şâmî, *Zafer-nâme*/Tauer, s. 13; Şerefu'd-dîn 'Alî Yezdî, *Zafer-nâme*, s. 335-336; B. Spuler, *Die Goldene Horde*, s. 72, 243; F. Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, I, s. 395.

68 Bkz. Nizâmu'd-dîn Şâmî, *Zafer-nâme*/Tauer, s. 71; Hâfiz-i Ebrû, *Zubdetu't-tevârih*, I, s. 188, 512, 554, 578, 587-588.

69 Aynı geleneğin bir yansıması olarak *Dursun* ve *Durdu* gibi isimler kız çocuklara ad olarak verilebildiği gibi, yine bu isimlerin *Dursune* ve *Yaşariye* gibi Arapça müennes şekilleri de kullanılmıştır.

Sonuç olarak, Timur'a karşı uzun bir mücadele veren Altın Orda hükümdarı Toktamış Han'ın adının, kaynaklardaki farklı yazım tarzlarına rağmen, Türkçe *tokta-* (durmak) gövdesinden, 'durmuş', 'duran', 'kalan', 'vefat etmeyen' mânâlarında, eski Türk isim verme geleneklerine tamamen uygun bir ad olduğu anlaşılmaktadır. Türkçenin hemen hemen bütün lehçe ve ağızlarında yaygın olarak kullanılan *tokta-* fiilini Moğolcaya bağlama teşebbüsleri ise ciddi filolojik dayanaklardan uzaktır. Toktamış'ın Tuy-Hoca'nın kaçınıcı oğlu olduğu, kendisinden önce doğan kardeşlerinin olup olmadığı, olduysa onların ölüp ölmediği ve adının ona Türk kültüründeki "çocuğu yaşatma arzu ve dileği" doğrultusunda verilip verilmediği hususunda maalesef kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte, Toktamış adının muadilleri olan *Tursun*, *Dursun*, *Durmuş*, *Duran*, *Durdu*, *Durali* ve *Yaşar* gibi isimler, Türkler tarafından "yeni doğan çocuğu ölümden koruma ve yaşatma" arzusunun bir yansıması olarak farklı coğrafyalarda, asırlarca yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu durum aynı zamanda Türk kültürünün geniş coğrafyalarda devamlılığı geleneğine delâlet etmektedir. Şimdiye kadar yeterince incelenmeyen Türk şahıs adlarıyla ilgili özel ve genel nitelikli yeni araştırmaların ortaya konulması, kuşkusuz Türk kültürü ve Türklük bilimi araştırmalarına ciddi katkılar sağlayacaktır.